

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Dr. Reiszig Ede: *A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon.* I. rész. Bpest, 1925. A nemesi évkönyv kiadása. 8°, 286 l.

Szerzőt munkájának megírására annak a gazdag irodalomnak a megismerése ösztökelte, amelyet Hellwald Bibliographiája, a jeruzsálemi Szent János-lovagrend külföldi rendházainak történetére vonatkozólag, már egy negyedszázaddal ezelőtt felsorolt, míg a magyarországi rendtartomány történetével addig — Hellwald szerint — mindössze csak két munka foglalkozott. Nem tudta tovább nézni, hogy Magyarország „a külföldön, különösen tudományos körökben, terra incognita legyen“. Dicsérendő szorgalommal hordta össze tehát a hazai köz- és családi levéltárakban még lappangó anyagot, de igénybe vette azokat a munkákat is, amelyek a lovagrend magyarországi történetével kapcsolatban vannak. E munkák javarészt ugyan a vránai perjelséggel foglalkoznak, de sok helyen érintik a magyarországi conventeket is. Az irodalom áttanulmányozása közben jött rá Reiszig, hogy a Hellwald által említett két munkán — Dubszy és Pray művén — kívül még többen is foglalkoztak a rend történetének egyes részeivel, amelyek részint önállóan, részint pedig folyóiratokban jelentek meg. A bevezetésben fel is sorolja a szerző ezen munkákat s tartalmukat is röviden érinti. De nemcsak a hazai irodalomban megjelenteket tanulmányozza, hanem a külföldieket is, amelyek sorában az első helyet Kukuljevičnek, a vránai perjelségről írt munkájának ítéli oda. Ezen anyag kritikai felhasználása után bőségesen merített a fennmaradt levéltári anyagból, főleg a székesfehérvári lovagok conventjének levéltárából, Hevenessy, Kaprinay és Pray oklevélmásolatgyűjteményéből s az Országos Levéltárból. Érvényesültek természetesen az esztergomi primási és a főkapitáni levéltárakban és több család birtokában lévő oklevelek és írásbeli emlékek is. Az itt talált adatokból épült fel Reiszig munkája, amely elsősorban a rendtartomány birtokviszonyainak megvilágítására s azután magának a rendtartománynak a történetére helyez súlyt. Kifejezésre jut ennek során az a kiváló szerep, amelyet a lovagrend, az egész középkor folyamán a magyar történelemben betöltött s magának nagy szolgálataival az utódok emlékében maradandó helyet biztosított. Ezen tevékenységének leírása képezi a mű első részét.

A lovagrend terebélyes fája az Esztergom melletti lovagházból sarjadt ki, amely II. Géza bőkezű adományának köszönte létét, amelyet alig néhány év múlva már a székesfehérvári házalapítás követett. Királyok és királynék hatalmas pártfogása egyre növeli az első rendházak birtokait, a pápák pedig nagy kiváltságokkal ruházzák fel a rendet, amelynek tagjai már nemcsak mint a keresz-

ténység védői a keleten, hanem mint ügyes közvetítők és követek nagy szolgálatot tesznek a szentszékeknek. Az anyaországból elterjednek a rendházak a társországokban is. De amint a rend vagyonilag erősödik, úgy szaporodtak küzdelmei is annak megtartása érdekében.

Első számottevő expedíciójuk volt az 1217. évi szentföldi felvonulásuk II. Endre zarándokseregében. Ekkori szolgálatukat a király bőkezű adománylevelekkel jutalmazta, de csakis ezekkel, mert a bennök biztosított adományokban a lovagrendnek sohasem lett része. A rend történetében nem egy kiváló tartományi mesterrel találkozunk, aki a lovagházak birtokait erős kézzel tudta megvédeni, másrészt az országos ügyeknek is tudott kedvező fordulatot biztosítani. Ezek sorába iktatja Reszig Rembaldot, II. Endre és IV. Béla idejében, akinek a tatárjárásokozta sebek gyógyításában is nagy érdemei vannak. Szól a rend akkori nagy tekintélye mellett az is, hogy az aranybulla második példányának őrizete őreá volt bízva. A rendházak száma egyre szaporodott. A Dunántúlról elterjedtek a Felvidéken, a Tiszántúl, sőt Erdélyben is; fenntartásukra természetesen megfelelő vagyon is rendeltetett, amelyben azonban számos várbirtok is volt, amelyet már IV. Béla még atyja életében kezdett a rendtől visszavenni. Emiatt aztán számos panasz ment a pápai udvarba. Utóbb sokat kap a rend vissza- elkobzott birtokaiból, amit aztán a tatár betörés idején tanusított vitéz küzdelmével s a király szerencsés megmentésével meg is hálált.

A tatárjáráskor szerzett tapasztalatból kifolyólag, IV. Béla az ország legveszélyesebb részének, a szörényi bánágnak védelmét a rendre bízta. Valóságos határőrvidékre gondolt a király, amely csak akkor lett volna igazi védőöve az országnak, ha a lovagok egészen a Fekete-tengerig tudtak volna terjeszkedni. Ezen, jóformán pusztán álló tartományban telepítéseket is kellett volna végezniök. Ört állottak tehát a János-lovagok 1250-től kezdve az ország déli határán s ugyanezt a szolgálatot teljesítették a Szent Margit-szigeten is, amidőn az ott tartózkodó király és családjának személyes védelmére ott is rendházat építettek. A bánóság védelme azonban a lovagrend által nem vált be, mert nem tudta ott lábát megvetni; gyöngének bizonyult s kénytelen volt onnan kivonulni, amivel aztán magára vonta a király neheztelését, aki újabb birtokszerzéstől és adományok elfogadásától is eltiltotta.

A rendházak száma a XIV. század elején 38 volt; de nincsenek e számban azok, amelyek a tatárjárás idején elpusztultak s többé fel nem épültek. Az ugyanakkor bekövetkezett dinasztiaaváltozáskor a rend az Anjou-párthoz csatlakozott s vitézségével az utolsó percben eldöntötte a rozgonyi csatát. Ugyanekkor ért véget a templáriusok rendje. Birtokainak a János-lovagokra kellett volna szállni, de Károly Róbert csak részben teljesítette ezt a zsinati rendelkezést. Ekkor jutott a rend a vránai perjelség s más hús rendház birtokába. Az új gazdag szerzemény s főleg a versenytársaktól való szabadulás, a virágzásnak valóságos tetőpontjára emelte a rendet, amelyre Nagy Lajos már bizton számíthatott háborúiban. A nápolyi hadjáratban odaadással támogatta a királyt, majd meg új munkakör nyílt meg előtte, amikor a törökök Európa délkeleti bástyáit kezdték döngetni. A pápa egyre behatódiban ösztönözte

Nagy Lajost a háborúra, majd meg kérelmére keresztes hadjáratot is hirdetett, amelyből a lovagok bőségesen kivették részüket.

Nagy Lajos halála után a délvidéken bekövetkezett zavarok egyik főirányítója a vránai perjel, Palizsnai János volt, aki az eiegületlenség lecsillapítására leutazó királynóket útközben megtámadta, fogságba vetette, sőt Erzsébetet utóbb meg is fojtotta. Az azután is még tovább tartó harcoknak Palizsnai volt az irányítója, aminek az volt a következménye, hogy Zsigmond a lovagrend ellen fordult anélkül, hogy a dráváninni és túli lovagházak közt különbséget tett volna.

A király magatartását követték a prédára éhes országnagyok is, s így egyre fogyott a rendi birtok. Változott némileg a rend javára a helyzet, amidőn Bebek Imre lett 1392-ban a vránai perjel, akit a király a rendi birtokok visszaszerzésében is már támogatott. Ennek okát főleg abban kell keresni, hogy a török hatalma egyre növekedett, Magyarországot pedig az éveken át tartó zavarok nagyon meggyöngítették. IX. Bonifác keresztes hadjáratot hirdetett, amelytől hangos lett egész Európa. 1396 nyarán már francia és német nemesek voltak Budán, akikhez a német birodalmi Jánoslovagok csatlakoztak, hogy a királlyal és az egész kereszténység színe-javával Bajazid ellen vonuljanak s Nikápolynál — elbukjanak. Bár Zsigmond hálás volt a lovagok iránt a hozott áldozatokért, a jó viszony közöttük mégis megszakadt, sőt Bebek a király ellen szőtt összeesküvésben is részt vett s Vránát is átadta Nápolyi Lászlónak. Zsigmond vezérei ezt a felkelést is leverték, Bebek a király pártjára állott, majd másodszer is elszakadt tőle, mire a perjelségtől megfosztották s Vrána is rövidesen vásárlás útján a velenceiek kezére került. Ekkor siralmas korszak következett be a rendre, s úgy látszott, hogy az a folytonos birtokfoglalások és az üres rendházak mellett mielőbb megszűnik.

Ekkor azonban egy nagyszabású ember kezébe kerültek a rend ügyei, Nagymihályi Albert perjelébe, aki a király támogatásával csakhamar rendet tudott teremteni. Visszaszerezte a rend lefoglalt birtokait s fegyverrel támogatta a királyt a husziták, a horvát lázadók s Radul vajda ellen. Halálakor hús lovagház létezett a magyar-szlavon rendtartomány területén, amelyek közt leggazdagabb volt a székesfehérvári, amelyhez kilencven falu és puszta tartozott; délen több vár volt a rend kezén, hogy mintegy védőövül szolgáljanak a török támadásokkal szemben.

Nagymihályi halála után a rend javainak kormányzását a renden kívül álló Thallóczy Máté, a nándorfehérvári kapitány vette át. Ideje legnagyobb részét Nándorfehérvárott töltötte, ahová a török fenyegető magatartása kötötte. Nem is viselte emiatt sokáig a kormányzói tisztséget, hanem 1438-ban öccsére, Jánosra bízta azt, aki azonban már vránai perjel is volt. Albert halála után mindkét Thallóczy Ulászló jelöltségét támogatta, aki a támogatást trónrajutása után méltányolva, Jánost nándorfehérvári kapitánnyá nevezte ki. Ebben a minőségben védelmezte a várat II. Murad ellen 1440-ben, minden segítség nélkül, de oly sikeresen, hogy a szultán kénytelen volt eredménytelenül elvonulni. Thallóczyinak azonban méltán attól kellett tartani, hogy a török nagyobb sereggel fog

támadni, újabb támadást azonban kellő felkészültség nélkül nem akarván bevárni, leköszönt, mire Hunyadi Jánost bízta meg a király a vár kapitányságával.

Hunyadi első kormányzói intézkedései közzé tartozott, hogy a vránai perjelségi birtokokat Székely Tamásnak adta, aki állítólag rokona volt. Eleinte Giskra és Cillei ellen harcolt, majd Hunyadi oldalán segítette a nagy nándorfehérvári győzelmet kivívni. Mátyás idejében a törökökkel, majd pedig a velenceiekkel állott szemben, akiktől Vránát is sikerült visszavenni. 1461-ben megszűnnek az oklevelek nevét említeni. Utóda Zápolyai Imre, aki azonban már 1465-ben mint a király elleni összeesküvésnek részese, elvesztette a vránai birtokokat. Utóda Székely János, az előbb említett Tamásnak rokona s Jajcza várának hős védelmezője. Halálával a perjelség egy ideig betöltetlen, javait világiak bírják, mígnem Beriszló Bertalanra esik a rend választása 1475-ben. Kedvelt híve volt Mátyásnak, aki egyre-másra biztosította okleveleiben a rendi birtokokat, viszont a rendtagok is híven őrizték meg a királlyal szemben a Hunyadiak iránti régi keletű ragaszkodásukat, amit Hainburg ostrománál, a király életének megmentésével, majd pedig azon küzdelmekkel is bebizonyítottak, amelyeket Corvin János érdekében az ellenpárttal vívtak. Beriszló alatt élte a rend fénykorának utolsó fellobbanását. Mátyás halála után a török elleni harcokban egymásután elvesztette délvidéki birtokait s lovagházait, köztük Vránát is.

II. Ulászló is kegyelte a János-lovagokat s Beriszlót is, aki neki is nagy szolgálatokat tett a pozsonyi békekötést megelőző tárgyalások során. Utóda Beriszló Péter volt, egyike a legkiválóbb perjeleknek, aki mint diplomata, hadvezér és pap egyaránt maradandó emléket biztosított magának. Ismételten járt fontos megbízásokkal Rómában, Konstanzban, Innsbruckban; mint horvát-szlavón-dalmát bán fényes győzelmet aratott a törökökön s mint a kereszténység védője, ünnepeltté tette nevét. Gyászos halála után — török martalócok ölték meg — szürke emberek követték a perjelségben, amidőn a török a délvidéken egyre terjeszkedett, sőt már a mohácsi katasztrófát is előkészítette. Ott voltak a János-lovagok Mohácsnál is, a vránai perjelség birtokainak kormányzójával, Tahy Jánossal együtt, de szerencsésen túléltek az általános pusztulást.

Az ellenkirályok idejében Tahy s vele a lovagok is, hol az egyik, hol a másik király oldalán voltak. Ferdinánd ennek dacára mindenben támogatta őket; megerősítette régi kiváltságaikat s szabadságukat s Tahyt is felhívta, hogy térjen pártjára. Minthogy azonban Tahy meg nem hódolt, a vránai birtokokat Enyingi Török Jánosnak adományozta, azzal a feltétellel, hogy felserdülvén, a rendbe lép. De erre már nem került sor, mert Vrána 1538-ban végleg török kézre jutott. Esztergom s Székesfehérvár eleste után az ottani rendházak lakói is földönfutókká lettek, aminthogy a drávántúli rendházak is mind a török csapások alatt megsemmisültek. Ekkor már csak a győri és a soproni rendházak állottak fenn, de birtokai már kézzől-kézre vándoroltak. A győri ház valószínűleg az 1566-i tűzvészben pusztult el, a soproni azonban még egy ideig fennállott. Amikor a rend Székesfehérvárról kivonult, ennek házfőnöke, Dal-

mady Sebestyén, magával vitte a rend levéltárát s a pozsonyi káptalannál helyezte el azt. Törekvésének s fáradozásainak sikerült 1551-ben a soproni ház javadalmát megszerezni, ahonnét ezután a rend többi elveszett birtokainak visszaszerzésére törekedett. Erélyes hangon tiltakozott a pozsonyi káptalan előtt a rendi birtokok lefoglalása ellen, de tiltakozásának nem volt sok eredménye. 1575-ben bekövetkezett halála után már csak egy házból, a soproniból, állott a hajdan virágzó magyar rendtartomány. Ennek feltámasztásában fáradozott még egy jeles ember, Bertucci Ferenc, de sem vitézkedésével, sem diplomáciai tevékenységével nem ért célt. Hasonló törekvések irányították Vignacourt Alfons tetteit is, aki nagymestersége előtt (1601—1622) hatalmas védőművekkel látta el a lovagrend ott-honát, Maltát. Ujra felállították a magyarországi rendtartomány nagyperjelségét, amelyet három rendtag is viselt egymásután, anélkül azonban, hogy Magyarországot csak egyszer is látták volna.

Szóba került a János-lovagok ügye még egyszer a Pázmány Péter által 1629-ben Nagyszombatba egybehívott egyházmegyei zsinaton, de aztán feledésbe megy ügyük. Üres cím maradt a vránai perjel címe is, amelynek viselője az 1625. évi LXI. t.-c. rendelkezése szerint a magyar főrendiház tagja lett.

Kimerítőn tárgyalja Reiszig Kollonics primás fáradozásait a lovagrend visszaállítása érdekében, aki maga is tagja volt a rendnek. Legelőbb azonban tájékozódni kívánt a rend egykori birtokai felől, amiben a székesfehérvári rendi levéltár, nemkülönben az esztergomi primaciális és káptalani és egyéb levéltárak számtalan oklevele volt segítségére. Felhívására a jezsuiták s ezek közt Hevenessy Gábor, akkora anyagot gyűjtöttek, hogy azzal, bizvást lehetett volna a kérdés megoldásához hozzáfogni. De amint a birtokok akkori tulajdonosait kutatták, rájöttek, hogy azok az akkori Magyarország legbefolyásosabb s legtekintélyesebb emberei, akiknél a birtokok visszaszerzése iránti eljárás minden esetre fontolóra volt veendő.

Ugyanarra az időre esik Dubsy Nándornak a máltai lovagrend nevében az udvari kamarához beadott kérvénye, amelyben a lovagrend magyarországi birtokainak visszaadását kéri. A kérvény ismét a commissio neo-aquaticához került. Hasonló tartalmú emlékiratot adott be az 1708-i pozsonyi országgyűléshez is, de ott is teljesen eredménytelenül. Szóba került a kérvény az 1712—15-i országgyűlésen is, de itt is heves ellenzésre talált, aminek az a természetes magyarázata, hogy a rendi birtokok visszaadása leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött. Maradt a kérdés tehát újra a következő országgyűlésre, az 1723-ikire, de az sem foglalkozott vele. Megismétlődött az eljárás 1751-ben is, s így került az ügy az 1764-i gyűlés elé, amely aztán végleg levette a napirendről.

A rengeteg forrástanulmánnyal s a magyar, német és szláv irodalomban megjelent számos dolgozat beható és páratlan szorgalommal való felhasználásával készült művet azzal fejezi be Reiszig, hogy még egyszer az olvasó elé állítja azokat a főmomentumokat, amelyek a rend magyarországi sok százados működését emlékezetessé teszik. Emlékébe idézi a mai nemzedéknek a rend véráldozatait a mohipusztai vérfürdőtől kezdve egészen addig, míg a török félhol-

megsemmisítette létét; rámutat emberbaráti működésére, amelyet a rend tagjai mint orvosok, betegápolók s mint az elhagyott szenvedők és ügyefogyottak védői és ápolói kifejtettek s egyuttal rámutat arra a történeti tényre, hogy elrabolt vagy meghagyott gyógyforrásainknak a betegek javára való felhasználása, az ott épített első kórházak alapításával együtt, ennek a jeles rendnek elévülhetetlen érdeme. Ennek az érdemes rendnek emelt a szerző ezúttal művével emléket, amelyet hálás elismeréssel fogad a magyar olvasóközönség.

—ch —l.

- **Breit József.** „Az 1914. évi osztrák-magyar-szerb-montenegrói hadjárat.” A tábori akták és egyéb levéltári anyag felhasználásával, öt melléklettel. A m. kir. Hadtörténelmi Levéltár kiadványa. Bpest, 1926.

A munka elolvasása után önkéntelenül mindenki, — még aki nem is ismeri a szerzőt, — megbizonyosodik arról, hogy így csak az írhat, aki nemcsak számos adat alapján vetette papírra az eseményeket, hanem maga is részese volt azoknak a küzdelmeknek, amelyek a világháború kezdetén a szerb-montenegrói harctéren lefolytak. Sajnos, hogy — mint a szerző az Előszóban is megjegyzi — sok érdekes részletről hiányoznak az adatok. De még így is sok tanulságot vonhatunk le magunknak Breit könyvéből, különösen akkor, ha az egyes eseményekhez fűzött „Megjegyzések”-et figyelemmel olvassuk.

A tanulmány XII. fejezetben ismerteti a szép sikerekben gazdag és mégis szerencsétlennévű támadást. Az I. fejezet röviden foglalkozik a háború előzményeivel; a II-ik pedig a háború előkészítését, az erőviszonyokat, haditerveket és a hadászati felvonulást ismerteti. A szembenálló ellenséges erők felsorolása után, részletesen fejtegeti azt a kérdést, hogy vajjon célszerű volt-e támadóan felhasználni a balkáni harctéren levő erőt, a bár számban nem sokkal erősebb, de jól kiképzett és harcosszellemű szerb haderővel szemben, vagy pedig jobb lett volna csekélyebb erőkkel itt védekezésre szorítkozva, minden nélkülözhető fegyvert az északi frontra irányítani. Megvilágítja továbbá azt is, hogy Belgrád rajtaütésszerű elfoglalása mindjárt a hadjárat kezdetén könnyen sikerülhetett és az ott levő felbecsülhetetlen értékű és fontosságú anyagot kezünkre juttatta volna.

A III. fejezet a valjevói első támadást fejtegeti 1914 augusztus 12-től 23-ig.

A IV. fejezet a 6. hadsereg támadását Uzice felé, 1914 augusztus 12-től 22-ig tárgyalja, külön leírva a visegradi ütközetet 1914 augusztus 20-án és 21-én, valamint a priboj-i ütközetet augusztus 20-tól 22-ig. Breit minden nap eseményeihez hozzáfűzi a maga megjegyzéseit s ezekből tisztán láthatjuk a csapataink által végzett teljesítményeket és fegyvertényeket, de egyszersmind azt is, hogy minő okok hiúsították meg a várt eredményt.

V. fejezet. Míg a fentebb említett események lefolytak, addig a Dél-Bosznia, Hercegovina és a tengerpart védelmére visszahagyott erőink a betört csekély montenegróiakat mindenütt a határokon túl kergették; sajnos, hogy ezt a támadó magatartást nem folytat-

hatták, mivel Potiorek parancsára egyes csapatrészeket a főerőkhöz kellett eltolniok.

VI. fejezet. Az első nagyobb támadás megghiúsult. Potiorek ekkor haderőit átcsoportosította, hogy aztán megindítsa azt az előnyomulást, amely a gornimilanovac—arangjelovaci csatával ért véget és Szerbia kiűrését eredményezte. Ebben a fejezetben idézi Breit Potiorek és Bolfras egymáshoz intézett leveleit, amelyek sok mindent megmagyaráznak.

Mielőtt a második támadás megkezdődött volna, 1914 szeptember 6-án a szerbek betörték a Szerémségbe és a Bánságba. A VII. fejezet visszaverésüket ismerteti. Ezekben a harcokban a szerb I. Timok-hadosztály úgyszólván teljesen megsemmisült. A) Alfejezet a drinamenti harcok kezdete 1914 szeptember 7-től 13-ig. B) A Krauss-csoport működése a Szerémségben 1914 szeptember 9-től 14-ig. C) A drinamenti csata folytatása 1914 szeptember 14-től 26-ig. D) A szerbek és montenegróiak betörése Boszniába és Hercegovinába. Visszaverésük; a romanja-planinai csata 1914 október 18-tól 22-ig. E) Események a főerők körében a drinamenti csata győzelmes befejezéséig 1914 szeptember 27-től november 9-ig. F) Üldözés Obrenovac-Ub-Valjevo vonaláig, 1914 november 10-től 15-ig.

Kétségtelen, hogy az elért sikerek dicséretreméltóak voltak, azonban a szerző minden megjegyzése rá mutat Potiorek tábornagy könnyörtelen türelmetlenségére is. A folytonos harc, kedvezőtlen időjárás, rossz utak, nehéz terep, a gyenge táplálkozás, silány ruházat következtében kimerült és elgyengült csapatokat végső erejük megfeszítésére és lehetőleg nagy menetteljesítmények elérésére serkentette, hajszolta. Ez megbosszulta magát, mivel az ellenálló erő meggyengült és a teljesítőképeség apadt.

IX. fejezet. A Kolubara- és Ljigementi csata 1914 november 16-tól 30-ig.

A csapatok rossz állapota ellenére se tért jobb útra Potiorek, hanem türelmetlenül hajszolta tovább haderejét. Valóban csodálattal kell adóznunk a csapatok emberfeletti kitartásának és vitézségének, amellyel a szerbek ellenállását ebben a csatában is megtörték.

X. fejezet. Belgrád megszállása 1914 december 2-án. A szerb főváros harc nélkül jutott Tamássy altábornagy csoportjának kezére. Potiorek tábornagy elrendelte, hogy Belgrád hídfőszereleg kiépítették. A munka megkezdődött, azonban bevégezésére már nem került sor, mivel bekövetkezett a szerbeknek a XI. fejezetben tárgyalt ellentámadása és a gornimilanovac—arangjelovaci csata 1914 december 3-tól 9-ig. A szerbek hadművelete váratlanul érte Potioreket. Ekkor elpattant a túlfeszített húr; a 6. hadsereg csapatai nem bírták kivédeni a szerbek túlsúllyal intézett támadását; bekövetkezett a vég és a 6. hadsereg fönkretétele. Az ellenség ekkor ezt a teljesen összeomlott 6. hadsereget csak kisebb erőkkel üldözve, a főerővel az 5. hadsereg vetette magát. A véres küzdelmekben súlyos veszteséget szenvedtek csapataink itt is, ezért az 5. hadsereg is visszavonult.

Ezekután nem maradt más választás, elkeltett hagyni a vér-

áztatta földet. A XII. fejezet leírja a balkáni haderők visszavonását a Száva északi partjára és Belgrád kiürítését.

Igazat kell adnunk Breit zárósorainak, mert különösen nekünk, magyaroknak van okunk fájlalni, hogy a szerb hadjárat ilyen gyászos véget ért, hiszen az fokozta legjobban szerb szomszédaink éhségét délvidékünk szerblakta vidékeire.

Sz.

A Tenger. A Magyar Adria Egyesület közlönye. Tizenhatodik évfolyam. I. II. füzet. Budapest, 1926.

Abban az időben, amikor még Magyarország és Ausztria, mint kettős monarchia, a nagyhatalmak sorában állott, nekünk is volt tengerünk és tengerészetünk s bár nem volt annyi csatahajónk, mint ellenségeinknek, azért tengeri haderőnk, erkölcsi értékénél fogva, félelmes ellenfélként lépett fel több ízben a világháború alatt a kéklő Adrián. A „Tenger“ mostani füzete, „A Szent-István csatahajó elsüllyesztése“ című tanulmányában, a cs. és kir. hajóhad utolsó nagyobb vállalkozását írja le, amely Horthy Miklós ellentengernagy vezetése alatt történt, 1918 június havában.

A Földközi-tengernek, az összes európai nagyhatalmak szempontjából, a világháború alatt igen fontos szerep jutott, mivel azonban az itteni tengeri út az Adria felől hatásosan támadható volt, ennél fogva az entente-hatalmak arra törekedtek, hogy a cs. és kir. tengeri haderőt teljesen bezárják az Adriába, úgy, hogy még a vízalattjárók se juthassanak át az otrantoi szoroson. Érthető ez a törekvés, hiszen a központi hatalmak vízalattjárói 1915 augusztus 1-től 1918 október 31-ig a Földközi-tengeren 3,555.262 tonnás súlyú hajót süllyesztettek el, a hadihajókat nem is számítva.

Az entente — hogy a Földközi-tengeren a kereskedelmet zavartalanul lebonyolíthassa és a vízalattjárók ellen sikeresen védekezhessék — Maltában tengerészeti hatóságokat létesített s az otrantói szoros elzárását rendelte el. Azonban e tervezett intézkedéseket nem tudták eredményesen végrehajtani, mert 1917 május 15-én a szorost elzáró hajókat a cs. és kir. cirkálók és torpedórombolók, Horthy sorhajókapitány vezetése alatt, megsemmisítették. Csak ekkor határozták el magukat a Maltába kirendelt entente-tengernagyok, hogy hasonló veszteségek elkerülése végett olyan védőövet építenek, amely megghiúsítja az ellenséges vízalattjárók minden további vállalkozását.

E célból védőzárt létesítettek, még pedig:

1. 6—10 torpedóromboló állandóan Brindisi és a Vojusa torkolata között cirkált;
2. ezektől délre két léghajóval felszerelt hajó mozgott;
3. az Otranto, Saseno és Korfu közötti tengerrészt pedig állandóan számos „halászgözs-flottilla“ védte;
4. egy aknazár Otrantonál, Korfu és Fano között egészítette ki a védelmet.

Ha pedig vízalattjáróink egyike-másika mégis áttört volna, azok keresésére Korfu és Santa Maria di Leuca között állandóan hajók cirkáltak. Ettől a vonaltól 40 tengeri mérföldre pedig tengeralattjárókat üldöző gyorsjáratú amerikai motorcsónakrajok és

két — léghajóval felszerelt — sloop (ágyúnaszád) állott. Ezenfelül pedig a mi kikötőink elé tengeralattjárókat küldtek, hogy a mi vizalattjáróinkat már a kikötőből való kifutásuk alkalmával leküzdjék.

Az entente ezen intézkedése folytán a mi veszteségeink mind nagyobbak lettek, ezért hajóhadunk akkori parancsnoka — Horthy Miklós ellentengernagy — elhatározta, hogy az otrantoi zárt megtámadja és vizalattjáróinknak a Földközi-tengeri útát szabaddá teszi. Hogy pedig a támadás nagyobb sikerrel járjon, a vállalkozáshoz a csatahajókat is bevonatta.

A támadóterv szerint egy hajócsoporthoz Korfutól délre előretörve az ellenséges halászgőzösrajokat; egy másik csoportnak pedig az otrantoi angol repülőállomást kellett tönkretennie. A III. csatahajóosztálynak ezalatt a Drin-öbölnél; az I. csatahajóosztálynak pedig, két csoportra osztva, a Drin-öböltől nyugatra kellett volna védőállást elfoglalnia. Ez utóbbi osztály második csoportjába volt a „Szent István“ csatahajó beosztva.

Noha a vállalkozás előkészületei a legnagyobb titokban folytak, mégis biztosra volt vehető, hogy azok híre eljutott az ellenség füléhez is, hiszen mint mindenütt, úgy itt is sok kém volt.

1918 július 6-án kezdődött el a hajócsoporthoz elindulása. A támadás maga június 10-ére volt kitűzve.

A vállalkozás titokbantartása, valamint nagyértékű és pótolhatatlan harceszközeink megóvása végett, a menetet biztosítva és éjjel hajtatták végre, míg nappal a szigetek között levő búvóhelyeken maradtak a csatahajók. Az első nehéz csatahajócsoporthoz június 8-án este futott ki Polából. Promontore közelében tengeralattjárót kereső flottillánk egy ellenséges tengeralattjáró jelenlétét állapította meg s vele akustikai megfigyelés révén érintkezésben is maradt, de 11 óra tájban megfigyelése megszűnt a kifutó hajók erős mellékzaja következtében. A pólai nagy rádióállomás és a promontorei rádió tájolóállomás ellenséges jeleket vett fel, amelyekből azt lehetett gyanítani, hogy az ellenséges vizalattjáró mikrofonjaival meghallotta hajóink kifutását és ezt rádió útján jelentette. Az I. csatahajócsoporthoz a reggeli szürkületkor minden különös esemény nélkül elérte Tajert,¹ ahol napközben maradt. Mivel pedig az eddig kapott jelentésekből arra lehetett következtetni, hogy az ellenség a tervbevett vállalkozásról még csakugyan nem tud, ezért ez a hajócsoporthoz este 10 órakor elhagyta Tajert, a második csoport pedig egy negyedórával később kifutott Polából. Itt volt beosztva — mint említettük — a „Szent István“ csatahajó a „Tegethoff“-al együtt. Ezt a csoportot a „Velebit“ torpedóromboló és hat torpedónaszád fedezte, védőövet alkotva a két csatahajó körül. A csoport fokozott sebességgel haladt, hogy Tajert a reggeli szürkület beállta előtt elérje. Amidőn a hajók 3 óra 30 perckor reggel Premuda szigetéhez értek, jobb felől robbanás hallatszott, mely néhány másodperc múlva megismétlődött. A „Szent István“-t két torpedó találta. Ellenség nem volt látható, azonban meg lehetett állapítani, hogy az egyik torpedónaszád dél-

¹ *Porto Tajer*, Isola Grossa délkeleti végénél.

felé fordult és egynéhányat lőtt, valamint egy másik torpedónaszád is azon irányba fordult. Csak utóbb tűnt ki, hogy az első torpedónaszádról közvetlenül a két robbanás előtt két, látszólag álló, motorcsónakot láttak, mire ez a naszád rögtön azok felé vette útját.

A motorcsónakok hosszabb üldözése reménytelen volt, mert azok fölényes gyorsasággal távoztak s a reggeli ködben eltűntek.

A „Szent István“ csatahajó, a két nagy léken át a hátsó kazánházba betóduló víz folytán, csakhamar 10°-ra dült. Csak egyengetéssel volt lehetséges a dülést 7°-ra csökkenteni. A harcsoport parancsnoka megkísérelte ugyan a hajót Bruglje felé irányítani, de a gépeket csakhamar el kellett állítani, mert az elülső kazánházba is kezdett ömleni a víz, sőt a többi helyiségekből is vízbetódulást jelentettek. Nem használt a további egyengetés se, úgyszintén hiábavaló volt a „Tegethoff“-hajó segítsége is; a „Szent István“ fokozatosan elmerült. Néhány másodperccel reggeli 6 óra után, felborult és 7 perccel később a hajótökéje is víz alá merült. A személyzet zömét a többi hajók megmentették ugyan, de 3 tiszt és 160 főnyi legénység mégis hősi halált halt.

A súlyos veszteség hallatára a hajóparancsnokság a vállalkozás további végrehajtását beszüntette. Mint a jelentésekből kitűnt, az ellenség — bár hivatalos közegei tagadják — várta a támadást és kellően felkészült ellene. Az olasz hivatalos jelentés fölemlíti, hogy a Rizzo olasz korvettkapitány vezérlete alatt levő két motorcsónak jutott állítólag abba a szerencsés helyzetbe, hogy a „Szent István“ csatahajót elsüllyeszthette.

Ez a vállalkozás volt az utolsó alkalom, melynél csatahajóink szerepeltek. A felderítő és biztosító hajók hiánya több ilyen terv megvalósítását lehetetlenné tette.

Bennünket magyarokat azért érdekel ez az esemény, mivel ekkor süllyedt el a hajóhadnak egyetlen igazán „magyar csatahajója“. A „Szent István“ magyar területen, magyar gyárban, magyar anyagból készült és első szent királyunk nevét viselte. A szerző szerint azonban az e fölött érzett gyászt enyhíti az a tudat, hogy a „Mi hajónk“ nem lett az ellenség zsákmánya.

Az itt ismertetett érdekes tanulmánnyal kapcsolatosan, újból felhívjuk olvasóink figyelmét és érdeklődését az olyan fontos célért küzdő Magyar Adria Egyesületre és folyóiratára, „A Tenger“-re is.

Sz.